

Kuz'menko V. V.

COMPREHENSIVE SCHOOL DEVELOPMENT AS A SOURCE OF DIVISION
OF PEDAGOGICAL RESEARCHES INTO PERIODS

The article deals with the stages of development of the Ukrainian school education during the Soviet rule period and their dependence on the scientific and technical progress and socio-economic development of the country.

Key words: knowledge, the stages of development, school education, division into periods, systematization, labour school.

УДК 37.035.3

Слюсаренко Н. В.*

МЕТА ТРУДОВОЇ ПІДГОТОВКИ ДІВЧАТ ЯК ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ
ТА РІВНЯ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

У статті проаналізовано мету трудової підготовки дівчат на різних етапах її становлення та розвитку у школах України. Доведено, що мета трудової підготовки дівчат завжди віддзеркалювала ідеологію та рівень суспільно-економічного розвитку нашої держави відповідного періоду.

Ключові слова: трудова підготовка дівчат, етапи становлення та розвитку трудової підготовки дівчат, мета трудової підготовки дівчат.

Зміни, що відбуваються в будь-якій державі, як правило, значно впливають на освітню галузь, зумовлюють в ній певні реформи, нововведення, тенденції тощо. Так, починаючи з кінця ХІХ століття й донині в Україні неодноразово змінювалися державний устрій, ідеологія, територія, кордони, суспільно-економічні умови, якісний і кількісний склад населення та ін. Усе це впливало на загальноосвітню школу в цілому та на характер трудової підготовки підростаючого покоління зокрема.

Зазначене знайшло відображення в дослідженнях багатьох вітчизняних учених минулого (О. Захаренко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Ткаченко, К. Ушинський та ін.) і сьогодення (П. Атутов, А. Вихрущ, Н. Калініченко, В. Мадзігон, В. Оржеховська, В. Сидоренко, Г. Терещук, Д. Тхоржевський та ін.). Проте із загального контексту майже не виокремлювалася трудова підготовка дівчат.

Разом із тим роль жіноцтва, зокрема у побутовій та виробничій сферах, важко переоцінити. Крім того (особливо протягом останніх десятиліть) значна частина жіноцтва бере активну участь у виробничих процесах, прагне до опанування найскладніших професій, які раніше вважалися суто чоловічими. Це засвідчують численні приклади, які немає сенсу наводити, щоб не переобтяжувати статтю зайвою констатацією загальновідомих фактів.

Немає сумніву, що сьогодні проблему підготовки дівчат до майбутньої трудової діяльності доцільно вирішувати на підґрунті надбань минулого. У такий спосіб можна уникнути численних помилок і спрогнозувати її майбутнє.

Мета цієї – проаналізувати, як змінювалася мета трудової підготовки дівчат на різних етапах її становлення та розвитку у школах України.

Передусім зауважимо, що до ХІХ століття підготовка дівчат до трудової діяльності в Україні здійснювалася переважно в сім'ї, де вони поступово навчалися куховарити, виконувати хатню роботу, опановували деякі ремесла, звикали до ролі домогосподарки. Хоч значних відмінностей у вихованні хлопців і дівчат в українській родині не було, їх змалку все ж таки налаштовували на традиційний розподіл праці між чоловіком і жінкою.

Починаючи з другої половини ХІХ століття, ситуація поступово змінилася, а впродовж ХХ століття представниці жіночої статі отримали рівні з чоловіками права та доступ до опанування тієї чи іншої професії та участі у виробничих процесах. Такі зміни сталися, по-перше, внаслідок того, що дівчата почали отримувати освіту (спочатку початкову, а згодом середню та вищу), а по-друге – завдяки організації в школах трудової підготовки.

* © Слюсаренко Н. В.*

Становлення трудової підготовки дівчат у школах України відбувалося поступово. При цьому поступово формувалися й теоретичні основи її організації та проведення. Водночас саме наприкінці XIX століття остаточно було доведено необхідність запровадження праці як навчальної дисципліни в усіх школах (зокрема в жіночих). Цьому значною мірою сприяли зміни, що відбулися у соціальному статусі жіноцтва, розвиток освіти та культури.

Відзначимо, що в загальноосвітніх школах підготовка дівчат до трудової діяльності традиційно відбувається на уроках, які мають трудове спрямування (рукоділья, садівництво, городництво, килимарство, домоводство та ін.), а також у позаурочній та позашкільній діяльності. Ці напрямки трудової підготовки дівчат протягом кінця XIX – XX століття посідали різні місця в навчально-виховному процесі школи (від домінування до нехтування).

Ураховуючи вищезазначене можна виділити такі етапи та підетапи становлення й розвитку трудової підготовки дівчат в школах України цього періоду:

- 1) початковий: кінець XIX століття – 1917 р.;
- 2) реорганізації: перший підетап – 1917-1936 рр.; другий – 1937-1954 рр.;
- 3) відродження: 1955-1968 рр.;
- 4) модернізації: перший підетап – 1969-1984 рр.; другий – 1985-1990 рр.;
- 5) пошуку шляхів оновлення: з 1991 року [6].

Потреба у виділенні цих етапів та підетапів зумовлена тим, що у процесі трудової підготовки дівчат у вітчизняних загальноосвітніх школах у різні періоди намагалися досягти різної мети (табл. 1).

Таблиця 1

Мета трудової підготовки дівчат на різних етапах її становлення та розвитку у школах України

Етапи становлення та розвитку трудової підготовки дівчат	Хронологічні межі етапів	Мета трудової підготовки дівчат
Початковий	Кінець XIX ст. – 1917 р.	Підготовка до виконання побутової праці, пов'язаної з веденням домашнього господарства
Реорганізації	1917-1954 рр.	Виховання радянської жінки – будівника соціалізму (трудівниці, громадянки, матері), здатної брати активну участь у реалізації програми індустріалізації рідної країни, прискорювати її поступальний розвиток та примножувати економічний рівень
Відродження	1955-1968 рр.	Виховання кваліфікованих робітниць – будівників комуністичного суспільства
Модернізації	1969-1990 рр.	Виховання гармонійно розвинених будівників комунізму, спроможних якісно виконувати свої професійні обов'язки, підготовка дівчат до вибору масових робітничих професій, статевої ідентифікація дівчат, виховання у них рис майбутньої жінки, хатньої господині
Пошуку шляхів оновлення	Починаючи з 1991 р.	Виховання національно свідомої творчої особистості громадянки України, формування готовності, базових знань, умінь, навичок, особистісних якостей жінки, необхідних для набуття практичної компетенції, а отже, для успішного здійснення певного виду діяльності

Як бачимо, на початковому етапі метою трудової підготовки дівчат (як і протягом досить тривалого попереднього періоду) була підготовка до виконання побутової праці, пов'язаної з веденням домашнього господарства. Це закономірно, оскільки в більшості випадків жінка була безправною, не брала участі у суспільних і виробничих процесах. До того ж до майбутньої трудової діяльності дівчат готували в сім'ї, де вони наслідували дії матері або інших жінок, які були членами їхньої родини.

На характер трудової підготовки дівчат чи не найбільший вплив здійснював гендерний розподіл ролей у сім'ї та суспільстві, що склався протягом усієї попередньої історії українського народу. Відповідно до нього дівчат змалечку привчали до трудової діяльності, притаманної їхній статі. При цьому, як доводить дослідження О.Кісь «Жінка в українській селянській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ століття: гендерні аспекти» [1], для кожного віку дівчат було визначено свої види робіт, їх інтенсивність та складність.

В українській селянській родині (переважна більшість населення у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття проживала саме в таких родинях) дівчата виконували традиційні жіночі роботи починаючи з найменшого віку. Це дозволяло їм належним чином підготуватися до подальшого виконання ролей матері та домогосподарки. Саме такі ролі тоді відводились жінкам.

З урахуванням вищезазначеного в кінці ХІХ – на початку ХХ століття формувався зміст трудової підготовки дівчат у загальноосвітніх школах України та визначалася її мета. Стосовно змісту трудової підготовки цього періоду варто зауважити, що його основу складали не обов'язкові дисципліни трудового спрямування. Серед них передусім слід назвати рукоділля, а також садівництво, городництво, виноградарство, ткацтво тощо.

На початку ХХ століття відбувся подальший розвиток у школах України трудової підготовки дівчат. Зокрема швидко збільшувалася кількість загальноосвітніх закладів, де викладали предмети трудового спрямування, та кількість учениць, які їх вивчали. Окрім цього трудова підготовка дівчат здійснювалася в ході самообслуговування, участі в масових трудових акціях, у діяльності жіночих товариств і громадських організацій та ін. Останнє зокрема було зумовлено фемінізацією українського суспільства, яка в ті часи поступово набирала обертів.

Після 1917 року, а саме після Жовтневої революції та встановлення радянської влади розпочався другий етап становлення та розвитку у школах України трудової підготовки дівчат – етап реорганізації.

Відмова від старого державного устрою і створення нового, який проголошував рівні права чоловіків і жінок, призвели до нехтування особливостями чоловічої та жіночої статі, зокрема у здійсненні трудової підготовки учнів. Так було і в подальшому, коли в Радянському Союзі будували соціалізм, а згодом – комунізм. У ті часи трудову підготовку щодо дівчат було спрямовано на підготовку підних членів трудової армії.

На етапі реорганізації мета трудової підготовки дівчат змінилася кардинально. У новій державі, з новим державним устроєм та ідеологією нею стало виховання радянської жінки – будівниці соціалізму (трудівниці, громадянки, матері), здатної брати активну участь у реалізації програми індустріалізації рідної країни, прискорювати її поступальний розвиток та примножувати економічний рівень, а першочерговими завданнями – психологічна, практична і політехнічна підготовка дівчат до рівноправної (з чоловіками) участі в розбудові народного господарства, до якісного виконання трудових обов'язків будівників соціалізму, до життя в умовах колективного народного господарства.

Етап реорганізації можна поділити на два підетапи. Для першого (1917-1936 рр.) характерним є те, що, по-перше, у школах розпочалося спільне навчання хлопців і дівчат. Це сталося після прийняття 31 травня 1918 року постанови Народного комісаріату освіти «О введении совместного обучения», відповідно до якої всі заклади освіти почали приймати для навчання осіб обох статей [4, с. 133]. По-друге, радянська влада почала розглядати трудове навчання як системоутворювальний стрижень загальної освіти. «Нова школа» цих років стала трудовою після того, як у травні 1919 року Наркомос України затвердив «Положення про єдину трудову школу УРСР». Згідно з цим документом основою навчально-виховного процесу стала продуктивна праця учнів, а всі школи отримали нову загальну назву – «Єдина трудова школа».

У 20-ті роки ХХ століття спостерігалось послаблення «поляризації чоловічих і жіночих соціальних ролей», а «статевий розподіл праці втратив жорсткість і нормативність» [2, с. 220]. Як наслідок, остаточно зникли чоловічі й жіночі школи,

хлопці та дівчата навчалися разом, а зміст їхньої трудової підготовки перестав суттєво відрізнятися.

Основу трудової підготовки дівчат, як і в попередній період, складало трудове навчання, однак воно здійснювалося спочатку на відповідних уроках за програмами, які майже не відрізнялися від дореволюційних, а в 20-ті роки – у процесі вивчення комплексів. Для цього ввели нові навчальні плани, що передбачали застосування комплексних програм, бригадно-лабораторного методу навчання та методу проектів.

Іншими складовими трудової підготовки дівчат у радянській державі були суспільнокорисна праця, позаурочна та клубна робота, самообслуговування. Вони допомагали ученицям набутти трудових умінь і навичок. Так, дівчата мали можливість навчатися рукоділля переважно в межах клубної роботи, а під час суспільно корисної праці працювали на шкільних городах, у саду, у майстернях. Окрім цього, вони брали участь у відповідних шкільних святах, ходили на екскурсії тощо.

У другій половині 20-х років на вимогу часу (країна намагалася у будь-який спосіб піднятися на більш високий рівень суспільно-економічного розвитку) трудове навчання спрямовувалося на реалізацію в єдиній трудовій школі принципу політехнізму, на засвоєння учнями основних принципів здійснення трудової діяльності, найбільш поширених виробництв, матеріалів та інструментів. З цією метою почали знову переглядатися навчальні плани та програми масової школи, закладатися в їх основу людська праця, суспільні відносини, ув'язуватися зазначені плани та програми з громадсько-корисною та продуктивною працею учнів [7].

У 20-30-ті роки трудова підготовка учнів у школі була організована значною мірою завдяки плідній співпраці працівників освітніх установ та громадськості. Тому поступово зростала шкільна матеріально-технічна база трудового навчання, а також створювалися кущові майстерні (прообрази сучасних навчально-виробничих комбінатів), де досить успішно здійснювалося поєднання навчання з виробничою працею. Водночас у цій справі було й чимало недоліків, пов'язаних передусім із нестачею необхідного навчального обладнання, матеріалів та фахівців. Це не дозволяло успішно виконати завдання політехнічного навчання. Крім того рівень засвоєння учнями знань з основ наук далеко не завжди відповідав потребам суспільства. Зазначене призвело до прийняття Постанови ЦК ВКП(б) «Про педологічні перекручення в системі наркомосів» (1936 р.), де критикувались програми, за якими працювали школи (комплексні програми, метод проектів), та наголошувалось на необхідності розробки нових програм і підручників. А наступного 1937 року наказом заступника Народного комісара освіти УРСР № 309 «Про відміну викладання труда в школах» викладання ручної праці було скасовано.

З цього часу (з 1937 року) розпочинається другий підетап другого етапу становлення та розвитку в школах України трудової підготовки дівчат, який тривав до 1954 року. У цей час трудове навчання не входило до навчальних планів шкіл, але трудова підготовка дівчат усе ж таки здійснювалася через систему позаурочної, позашкільної діяльності, а також під час вивчення основ наук.

До речі, як і в попередній період, вивчення ученицями дисциплін природничо-математичного циклу базувалося на принципі політехнізму, а опанування гуманітарних дисциплін передбачало ознайомлення з організацією праці та економікою виробництва. Більш детальні уявлення про різні галузі виробництва дівчата отримували під час екскурсій на промислові та сільськогосподарські підприємства, під час вивчення в технічних та агробіологічних гуртках досягнень техніки і сільського господарства. Вони також брали участь у суспільнокорисній продуктивній праці [8]. В усіх видах робіт дівчата працювали разом і нарівні з хлопцями.

Проте у виробничій сфері жінки в більшості випадків виконували другорядні ролі, а отже необхідно було здійснити цілеспрямовані кроки щодо підняття їх на належний рівень. Початком цього процесу вважають Загальну декларацію прав людини (1948 р.) – міжнародний документ, в якому йдеться про рівні можливості жінок і чоловіків.

Згодом жінки почали брати активну участь у виробничих процесах, а «працююча мати» поступово стала нормою життя. Крім того з'явилося чимало жінок, які не лише

активно долучалися до виробничої сфери, а й відігравали в ній неабияку роль, або навіть намагалися зробити кар'єру.

У 1954-1955 навчальному році в загальноосвітніх школах України відновили викладання трудового навчання. З огляду на зазначене нами виділено третій етап становлення та розвитку у вітчизняних школах трудової підготовки дівчат – етап відродження (1955-1968 рр.).

Стосовно хронологічних меж етапу відродження маємо пояснити, що виділення 1955 року як нижньої межі зумовлено тим, що у процесі дослідження було виділено періодизацію трудової підготовки дівчат у школах України, а не періодизацію трудового навчання. При цьому ми послуговувалися такими міркуваннями: попередній етап трудової підготовки (етап реорганізації) закінчився у 1954 році, коли припинили свою діяльність чоловічі та жіночі школи, здійснювалося роздільне навчання хлопців і дівчат та впроваджувалися орієнтовані на кожну стать види позаурочної та суспільнокорисної роботи (це відбувалося впродовж 1943-1954 рр.). У 1955 році всі школи перейшли до спільного навчання осіб обох статей. Крім того в цьому році виникли перші учнівські виробничі бригади, в складі яких дівчата працювали нарівні з хлопцями.

На етапі відродження мета трудової підготовки дівчат також цілком відповідала суспільно-економічним потребам та ідеології суспільства і полягала у вихованні кваліфікованих робітниць – будівників комуністичного суспільства. Щоб досягти цієї мети учениці мали отримати психологічну, практичну і політехнічну підготовку до якісного виконання своїх майбутніх професійних обов'язків.

Відповідно трудову підготовку вибудовували на основі поєднання загальноосвітньої підготовки, політехнічного навчання і трудового виховання учнів, залучення їх до суспільно корисної праці.

Протягом 1958-1965 років до навчальних планів шкіл, окрім трудового навчання, входило й виробниче навчання, що дозволяло старшокласницям отримати одну з робітничих спеціальностей. Однак належних умов для його організації створено не було, а тому після 1966 року його поступово зведено нанівець. З 1957-1958 навчального року для старшокласниць уведено факультативний курс, а 1959-1960 навчального року – навчальний предмет «Домоводство».

На етапі відродження серед дівчат були досить популярними і сприймалися із задоволенням не лише трудове навчання, суспільнокорисна робота, різні види позаурочної та позашкільної діяльності, а й виробниче навчання та робота в учнівських виробничих бригадах.

Четвертий етап – етап модернізації – розпочався в 1969 році та тривав до 1990 року. Його доцільно поділити на два підетапи, які розмежовує 1984 рік, коли було прийнято реформу загальноосвітньої та професійної школи.

Початок етапу модернізації безпосередньо пов'язаний з прийняттям у 1969 році постанови колегії Міністерства освіти УРСР «Про затвердження заходів по дальшому поліпшенню роботи по професійній орієнтації та трудовому вихованню учнів у загальноосвітніх школах УРСР», після чого увагу всіх суспільних інститутів було прикуто до трудової підготовки школярів, зокрема дівчат.

Зазначимо, що практичні навички, які намагаються отримати за період навчання у школі хлопці та дівчата, є традиційно відмінними. Такий стан речей можна пояснити різними соціальними ролями представників чоловічої та жіночої статі, а також усталеними гендерними стереотипами.

Наприкінці 60-х років ХХ століття їх знову врахували в організації трудової підготовки школярів (раніше це здійснювалося через вивчення дівчатами рукоділля, домоводства та ін.). Зокрема було розроблено шість варіантів програми з трудового навчання, два з яких призначалися безпосередньо для дівчат – учениць міських і сільських шкіл [7].

Відтоді в загальноосвітніх школах України трудове навчання дівчат почало суттєво відрізнятися від трудового навчання хлопців. Проте на певний час у програмі цієї навчальної дисципліни залишилося чимало тем, які дівчата вивчали неохоче

(наприклад елементи механізації та технології обробки металів і пластмас, початкові елементи електротехніки).

У 1969-1990 роках ХХ століття мета трудової підготовки дівчат суттєво не змінилася. Як і раніше, у школах намагалися виховати гармонійно розвинених будівників комунізму, спроможних якісно виконувати свої професійні обов'язки, та підготувати дівчат до вибору масових робітничих професій. Разом із тим у процесі трудового навчання і виховання дівчат дбали про їхню статевоюрольову ідентифікацію, про виховання майбутньої жінки, хатньої господині. Крім цього, в загальноосвітніх закладах здійснювалася цілеспрямована робота щодо підготовки учнів до вибору майбутньої професії відповідно до їхніх інтересів, здібностей і вподобань.

Зазначене стало можливим завдяки збагаченню системи трудової підготовки учнів за рахунок організації у школах належної профорієнтаційної роботи, зміцненню в них матеріальної бази з трудового навчання і виховання учнів, збільшенню кількості міжшкільних навчально-виробничих комбінатів, організації шкіл і класів із поглибленим вивченням різних видів праці, закріпленню за загальноосвітніми закладами базових підприємств тощо. А це у свою чергу забезпечувалося стабільністю соціально-економічного розвитку України тих років, а також концентрацією зусиль громадськості, представників виробничої сфери, керівних партійних і освітянських органів на вирішенні проблеми підготовки учнів до вибору майбутньої професії та опанування її.

На вдосконалення трудової підготовки учнів спрямовувалася й реформа загальноосвітньої та професійної школи 1984 року, після прийняття якої розпочався новий підетап модернізації трудової підготовки дівчат. Він насамперед ознаменований уведенням до навчальних планів загальноосвітньої школи нової дисципліни «Основи виробництва. Вибір професії», запровадженням обов'язкової суспільнокорисної продуктивної праці в позаурочний час, створенням учнівських кооперативів та ін. Це була чергова спроба організувати належну загальну професійну освіту, але вона, як і в 1958-1965 роках була невдалою, бо країна, на жаль, не змогла створити відповідні умови в усіх школах, де як мінімум бракувало необхідної матеріально-технічної бази [6].

У 1991 році (після здобуття Україною незалежності) розпочався етап пошуку шляхів оновлення трудової підготовки дівчат.

На цьому етапі трудове навчання, позаурочна та позашкільна робота з трудового виховання дівчат у школах поступово змінювалися, набуваючи національного забарвлення. Відтоді у процесі трудової підготовки у дівчат почали виховувати національносвідому творчу особистість громадянки України, формувати готовність, базові знання, вміння, навички, особистісні якості жінки, необхідні для набуття практичної компетенції, а отже – для успішного здійснення певного виду діяльності.

Було розроблено значну кількість варіантів навчальних програм за різними напрямками, школам надано можливість самостійно визначати характер трудової підготовки учнів. Водночас майже припинилося поповнення матеріально-технічної бази шкіл, скорочено час на трудове навчання, допрофесійну та професійну підготовку, втратили популярність деякі форми трудової підготовки (гурткова робота, дослідницька робота на пришкільних навчально-дослідних ділянках, суспільнокорисна праця та ін.).

Більше того, з'явилася думка, що сучасна жінка в багатьох випадках може дозволити собі не займатися шиттям, в'язанням, приготуванням їжі, а скористатися платними послугами професіоналів. Саме тому оволодіння відповідними практичними навичками є нераціональним. Тим часом жінки почали опановувати все нові й нові професії [3; 5].

Таким чином, мета трудової підготовки дівчат на різних етапах її становлення та розвитку у школах України була різною, але завжди віддзеркалювала ідеологію та рівень суспільно-економічного розвитку нашої держави.

Завданням суспільства на сучасному етапі є розширення доступу жінок до професійно-технічної підготовки, освіти в галузі науки і техніки. Слід залучати їх до отримання освіти впродовж усього життя і роботи в тих галузях, де традиційно жінки

майже не були представлені (природничі науки, математика, технічні науки, екологія, інформаційна техніка та ін.).

Метою трудової підготовки дівчат у загальноосвітніх школах незалежної України, яка намагається стати країною з високим рівнем соціально-економічного розвитку, найближчим часом має стати формування технічно і технологічно освіченої жінки, спроможної ефективно працювати в умовах сучасного високотехнологічного інформаційного суспільства та успішно вести домашнє господарство. Але досягти цієї мети буде досить складно, оскільки, як уже зазначалося, матеріально-технічна база шкіл залишає бажати кращого, скорочення часу, що відводиться на трудове навчання, допрофесійну і професійну підготовку, призвело до падіння престижу трудової підготовки. У свою чергу втратили престижність професії, безпосередньо пов'язані з виробничою сферою (як масові робітничі, так і інженерно-технічні). Водночас саме такі спеціалісти необхідні нашій країні, щоб відновити переважну більшість галузей виробництва, які чим далі, тим дужче занепадають.

Здолати зазначену проблему можна лише привернувши до неї увагу широкого кола зацікавлених фахівців та громадськості. Досвід проведення такої роботи вже здобуто в Україні в попередні історичні періоди. Варто детально його вивчити, проаналізувати, віднайти найкращі ідеї та запровадити їх у сьогодення. Це, без сумніву, буде здійснено у подальших наукових дослідженнях. Сподіваємося, що вони знайдуть підтримку, зокрема й на державному рівні.

Література:

1. Кісь О. Р. Жінка в українській селянській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ століття: гендерні аспекти : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Кісь Оксана Романівна. – Львів, 2001. – 207 с.
  2. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки : [навч. посіб.] / В. П. Кравець. – Тернопіль : Джура, 2005. – 440 с.
  3. Лактіонова Г. Жіноча освіта у Великобританії / Галина Лактіонова, Іванна Братусь // Шлях освіти. – 1997. – № 4. – С. 25-28.
  4. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа, 1917–1973 гг. : [сб. док.] / [сост. : А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырев, Л. Ф. Литвинов]. – М. : Педагогика, 1974. – 559 с.
  5. Рахкошкин А. А. Открытость образовательного процесса (на примере западноевропейской педагогики): [монография] / А. А. Рахкошкин. – Великий Новгород: НовГУ имени Ярослава Мудрого, 2005. – 140 с.
  6. Слюсаренко Н. В. Етапи становлення та розвитку трудової підготовки дівчат у школах України / Н. В. Слюсаренко // Збірник наукових праць. Педагогічний альманах / редкол. В. В. Кузьменко (голова) та ін. / Південноукр. регіон. ін-т післядиплом. освіти пед. кадрів. – Херсон, 2010. – Вип. 5. – С. 285-294.
  7. Слюсаренко Н. В. Трудова підготовка молоді на Херсонщині: історико-педагогічний аспект : [монографія] / Н. В. Слюсаренко. – Херсон : Айлант, 2003. – 476 с.
- Хитарян М. Г. Трудовое воспитание и политехническое образование в советской школе и педагогике (30-50-е годы) : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01 / Хитарян Михаил Георгиевич. – Орехово-Зуево, 1983. – 579 с.

Слюсаренко Н. В.

ЦЕЛЬ ТРУДОВОЙ ПІДГОТОВКИ ДЕВОЧЕК КАК ОТРАЖЕНИЕ ИДЕОЛОГИИ И УРОВНЯ ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ГОСУДАРСТВА

В статье проанализирована цель трудовой подготовки девочек на разных этапах ее становления и развития в школах Украины. Доказано, что цель трудовой подготовки девочек всегда отражала идеологию и уровень общественно-экономического развития нашего государства в соответствующий период.

Ключевые слова: трудовая подготовка девочек, этапы становления и развития трудовой подготовки девочек, цель трудовой подготовки девочек.

Slusarenko N. V.

THE AIM OF THE GIRLS LABOUR TRAINING AS REFLECTION OF THE IDEOLOGY
AND LEVEL OF SOCIAL-ECONOMIC STATE DEVELOPMENT

The aim of the girls labour training at the different stages of its formation and development in Ukrainian schools has been analyzed in the article. It is proved that the aim of the girls labour training always reflects the ideology and level of the appropriate period in social-economic development of our state.

Key words: girls labour training, the stages of girls labour training formation and development, the aim of the girls labour training.

УДК 37.017.4

Ткачов С. І., Ткачова Н. О.*

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ Й КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПЕРЕДУМОВИ
ВИНИКНЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ГРОМАДСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОГО РУХУ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.**

У статті розкрито суспільно-політичні й культурно-освітні передумови виникнення у другій половині ХІХ ст. громадсько-педагогічного руху, висвітлено вплив вітчизняних діячів освіти і культури попередніх часів на просвітницькі настрої прогресивної інтелігенції, а також зумовленість тенденцій у вітчизняній освіті характером реформаторської діяльності самодержавних урядів.

Ключові слова: передумови, громадсько-педагогічний рух, громадянин.

Сучасна доба активних змін у всіх сферах суспільства зумовлює інтенсивний розвиток педагогічної теорії та практики, пошук ефективних інноваційних засобів, методів і форм виховання й навчання молоді. Особливого значення серед завдань, які постають сьогодні перед освітніми закладами, набуває необхідність виховання громадянської зрілості, соціальної активності особистості, що у свою чергу потребує відповідного теоретичного обґрунтування. Оскільки період другої половини ХІХ – початку ХХ ст. у вітчизняній педагогічній думці характеризується важливими доробками у вирішенні проблеми громадянського виховання дітей і молоді, доцільно звернутися до перспективних ідей і практичного досвіду цього періоду для їхнього творчого переосмислення та впровадження в сучасну практику.

У контексті зазначеного на увагу заслуговує педагогічна спадщина представників громадсько-педагогічного руху другої половини ХІХ – початку ХХ ст. У межах цього суспільного явища сприймалися спроби для вирішення таких важливих соціальних проблем, як доступність освіти для усіх верств населення, її відповідність вимогам часу, використання національних традицій та ідей народності в навчанні й вихованні тощо. Одним із важливих питань, пошуки вирішень якого здійснювалися в межах громадсько-педагогічного руху, було формування «нової» особистості відповідно до тогочасних потреб суспільства, що у свою чергу вимагало визначення змісту й ефективних шляхів виховання гідної особистості громадянина.

Аналіз наукової літератури свідчить, що дослідниками висвітлювалися різні аспекти громадсько-педагогічного руху: філософські (В. Белодед, В. Лук, В. Нетудихата, І. Шудрик та інші), культурно-історичні (Б. Білик, Ю. Горбань, М. Грушевський, Я. Калакура, І. Огієнко, М. Попович, Ю. Марголіс), педагогічні (Л. Задорожна, О. Курок, В. Мосіяшенко, О. Сухомлинська, А. Троцько та інші), етнопсихологічні (В. Павленко, С. Таглін, О. Чешко). Однак багата спадщина цього соціального феномену, враховуючи його масштабність, історичне, соціально-культурне й педагогічне значення, дозволяє й надалі «черпати» його духовне наповнення, зокрема педагогічні погляди, думки, ідеї та знахідки у вирішенні проблеми формування особистості громадянина.

Для всебічного вивчення становлення й розвитку ідей громадянського виховання дітей і молоді у вітчизняному громадсько-педагогічному русі другої половини ХІХ – початку ХХ ст. важливо врахувати той спектр попередніх суспільних змін і подій, які запрограмували виникнення й поширення означеного соціального феномену. У цьому

* © Ткачов С. І., Ткачова Н. О.*